

RĂZEȘII ÎN CONTEXT ISTORIC ȘI JURIDIC**dr. conf. Teo-Teodor MARȘALCOVSCHI**

Rec.: dr.conf.univ. Lidia Pădureac

Segmentul social și juridic rural răzășesc reprezintă un obiect de colocvii largi în știință. Autorii de diferite școli istoriografice au tatonat să descifreze particularitățile specifice ale dezvoltării acestui tip de obște, însă intențiile nu au finalizat cu rezultate adecvate. În consecință unele aspecte principiale ale temei rămân acoperite de mister. Nu sunt clare până la sfârșit geneza, caracterul și evoluția proprietății funciare. Rămâne în umbră și etimologia cuvântului „răzeș”. În felul acesta în literatură s-a produs un haos adevărat. Cauze sunt mai multe: felul monoton al surselor, implicarea în cercetări a factorilor politici, seducele inițiate de scriitorii diletanți etc. Între timp, studierea obiectivă a acestei structuri comunitare medievale are deschidere nu numai la cunoașterea temei ca atare, dar și la precizarea tipologiei feudalismului moldovlah în genere.

Primul savant care s-a referit la răzeși a fost D. Cantemir, „Răzeșii, stipulează ilustrul cărturar, și-au înstrăinat moșia lor strămoșească”, punându-și „grumazul în jugul șerbiei” [1]. Savantul enciclopedist elaborează în premieră conceptul fiefal al genezei obștii moldovlahe. A.D. Xenopol și N. Iorga reconfirmă concluziile marelui său predecesor [2]. Xenopol, în calitate de fondator al istoriei naționale [3], concluzionează că dacă moșia boierească „se trage totdeauna din daruri domnești” apoi „proprietatea răzășească...era mai veche decât descălecarea” [4]. Autorul remarcă practica autorităților de a selecta din rândul moșnenilor și răzeșilor „slujitori” de stat și „călărași în oastea domnească” [5]. Astfel, deducerile istoriografice clasice fixează dimensiuni precise în statutul istoric și juridic al obștii noastre devălmașe și trasează priorități în ce privește cercetarea complexă a problemei.

O prioritate incontestabilă a acestui cuplu de savanți ține de o altă problemă mai generală al destinului românilor. Este vorba de tipologia feudalismului conjugată cu statornicia și continuitatea neamului din cele mai străvechi timpuri. În această privință evoluția obștii moșnene/răzeșești reprezintă o temelie indiscutabilă pentru că ea a rezistat dârz în fața timpului atât de sever. Apărută inițial în neolit, apoi trece prin perioadele istorice extrem de complicate, se afirmă în antichitate și apare în dreptul roman, rezistă presiunilor devastatoare din timpul migrațiilor, intră în medieval, fiind atestată de actele cancelariei domnești, supraviețuiește până la apusul epocii moderne.

Obștea, după cum se observă, funcționează neîntrerupt și păstrează forme de organizare vechi, racordându-se de fiecare dată la mediul social și juridic curent. În medieval această calitate este accentuată considerabil, mai ales cu ocazia presiunilor masive din exterior, iar odată cu geneza relațiilor burgheze și din interior. Astfel, s-au produs premise necesare pentru o eventuală dispariție, proces finalizat la începutul epocii contemporane. Acum sintagma de răzeși se mai păstrează în conștiința foștilor membri ai obștilor devălmașe numai ca tradiție, dar fără acoperire juridică și materială.

Radu Rosetti, primul autor care a investigat fundamental satul răzeșesc în studiul monografic **Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova** obține să stabilească rădăcinile îndepărtate ale proprietăților funciare răzeșești. Cu certitudine afirmă că ea provin de la „un moș comun” cu „judecie asupra întregului hotar” [6]. Autorul în mod subtil constată că în sens larg măsura principală a suprafețelor de pământ o alcătuea moșia, care era compusă din sate, stăpâniri funciare devălmașe și bătrâni de tipul unei proprietăți patrimoniale ereditare fiefale. Satul în calitate de element teritorial bazic reprezenta o organizare juridico-comunală ideală care funcționa în baza dreptului/obiceiurilor de răzeșie. Bătrânul avea conturații ereditare mai concrete. Când privește familia, ca element social principal al obștii, era supusă total regulilor vieții interne al obștii. Rosetti aduce exemple concrete. Moșia Fântânele includea douăzeci de sate, iar moșia Negoiești stăpânea o suprafață de 5000 falci [7], sau cca 10 000 ha. Referințele savantului față de bătrâni și familii poartă un conținut mai opțional. În schimb savantul ilustrează momentul desprinderii obștii sătești de la obștea teritorială.

Rosetti, unul din fondatorii teoriei continuității, pune în circuitul științific toate argumentele. La un moment erupe patriotic: „Nu înțeleg pentru ce această regulă atât de simplă, dovedită prin actele tuturor moșiilor răzeșești, la care nu este (cum nici nu poate fi) măcar o singură excepție, este tăgăduită chiar de scriitorii de o incontestabilă valoare” [8]. După dânsul, **proprietatea funciară răzeșească**, succesoarea directă a **obștii devălmașe** mai vechi, își începe existența odată cu întemeierea domniilor [9], iar în continuare a fost supusă injoncțiilor din exterior și interior. Ca urmare a nedreptăților sociale se profilase o perspectivă sombră pentru ca obștea să părăsească treptat scena vieții rurale. Fără îndoială, opera lui Rosetti trebuie calificată cu titlul de competență, iar autorul considerat unul din principalii fondatori al conceptului de organizare feudofiefală a obștii răzeșești.

Avocații Titu Călinescu și Sebastian Radovici cercetează obștea prin spectrul dreptului autohton, iar concluziile lor confirmă teoria continuității. Autorii constată unanim adevărul absolut că între moșneni și răzeși nu există nici o diferență pentru că rădăcinile, evoluția și formele de afirmare au la bază aceleași forme de manifestare. Călinescu demonstrează proveniența obștii din timpul colonizării romane [10], iar Radovici - de după Evacuarea lui Aurelianus [11]. Este originală specificarea lui Călinescu privind existența în acest sat a două tipuri de proprietăți funciară: *individuală* localizată în zone montane și *colectivă* d-avalnă/devălmașă situată în zone de șes „rămasă, neatinsă până pe timpul primilor domni” [12]. Presiunile economico-sociale din partea elementelor compromise și neputința voievozilor de a stopa fărâmițarea proprietății, a rezultată cu destrămarea obștii și egalarea treptată a membrilor săi cu statutul juridic al țăranilor [13]. Aici viziunile juristului tangențiază cu părerile lui R. Rosetti. Atrage atenție remarca lui Radovici privitor la existența elementului *prerăzeșesc* până la epoca feudală, care a fost utilizat de domnitori cu sens de hărăzuire pentru anumite servicii [14]. În felul acesta, autorul insistă că termenul „răzeși” reprezintă o apariție semantică nouă, dar care moștenește substratul esențial din trecut. Aceeași confirmare găsim și în studiile Iu. Kolosovskaya când afirmă că politica romană în domeniile fiscal, administrativ și militar includea sprigin pe obștea devălmașă dacică [15].

Începând cu sec. XIV hărăzirile domnești sporesc la număr ceea ce ține de interesul statului de a păstra obștea. Însă acutizarea crizei pământului și ridicarea valorii acestuia nu putea să dea rezultatele așteptate. Presiunile din interior și exterior asupra obștii capătă dimensiuni fatale. În asemenea condiții are loc un proces de concentrare a proprietății comunale în mainile elementelor feudale și a mănăstirilor. Funcționarii publici și alte elemente influente deasemenea profitau de practica/tradiția vânzare-cumpărare, mariaj, falsificări de acte, ofrande, etc în urma cărora spoliau proprietatea și drepturile răzeșești. Pisarii (scribii), bunăoară, angajați să documenteze litigiile studiau cazul pentru ca apoi să se infiltreze în obște. L.L. Polevoy nu fără sens afirmă că în obștile sec. XIV existau proprietăți funciare „colective” și „structuri supracomunale”, în care „judii, cnejii și vatamanii devin proprietari funciari” [16]. Elementele adiacente se numeau corăzeși și profitau de drepturile răzeșești la egal cu membrii titulari.

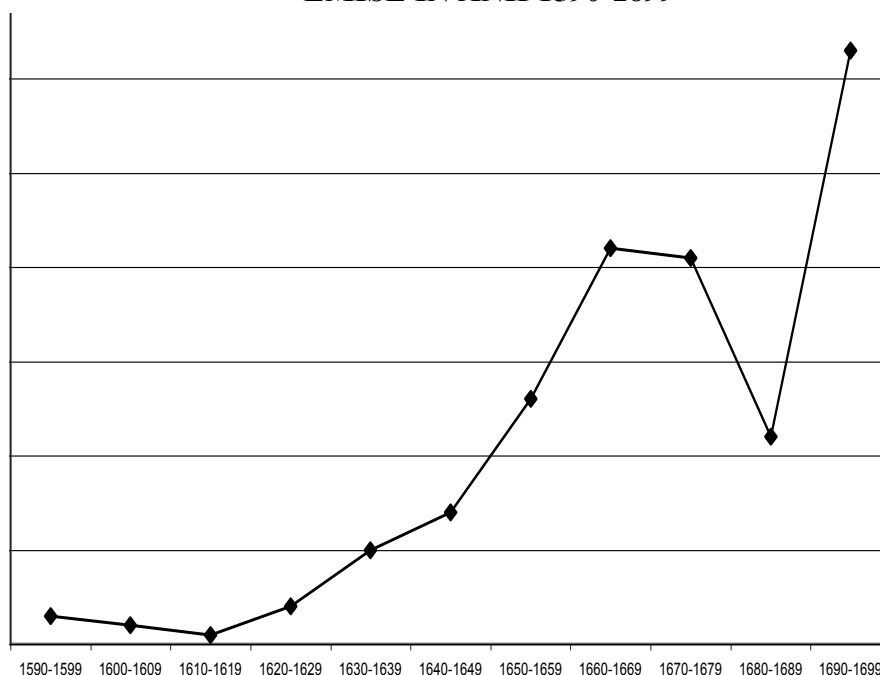
Nu avem acte sigure care ar ilustra uzurparea proprietății obștilor teritoriale și sătești din epoca prefeudală. Abia după întemeierea domniilor situația se limpezește

parțial. Principalul e că acum obștea deși aflată în proces de descompunere își păstrează formele ei de organizare din trecut. În această privință legislația domnească se exprimă destul de clar. Mai întâi de toate, nici un act domnesc nu intenționa să restructureze cumva statutul economic, social și juridic al răzeșilor, ceea ce înseamnă că esența obștii a rămas neatinsă. Din altă parte, autoritățile statale moldovenești ocroteau obștea prin acte de dănie, reglementau echitabil toate litigiile dintre răzeși și restul categoriilor sociale.

Dosarele judiciare și sentințele civice complinesc situația tensionată din această parte rurală. Răzeșii practicau mai multe forme de protest, printre care cele mai frecvente erau intentarea dosarelor în instanțele judecătorești, trambularea semnelor de hotare cu vecinii etc[17]. Organele administrației locale și centrale destul de frecvent analizau situațiile create și luau decizii de rigoare. Celor îndreptățiți li se eliberau hrisoave, zapise, ispisoaace și alte acte cu titlul de proprietate. În felul acesta, epoca medievală denotă politica voievozilor de a hărăzi pământuri și de a ocroti hotarele sau părțile de hotare ale obștilor.

Pe parcursul anilor 1590-1699 din cancelaria Moldovei au ieșit 228 acte legate de litigiile răzeșești – câte 2,1 cazuri. În 1590-1599 au fost emise 3(1,3%) documente, 1600-1609 – 2(0,9%), 1610-1619 – 1(0,4%), 1620-1629 – 4 (1,7%), 1630-1639 – 10(4,4%), 1640-1649 – 14(6,1%), 1650-1659 – 26(11,4%), 1660-1669 – 42(18,4%), 1670-1679 – 41(18,0%), 1680-1689 – 22 (9,6%) și 1690-1699[18]. Statistica și reprezentarea grafică demonstrează că statul avea interes din ce în ce mai sporit față de problema în cauză, posibil, și din considerente militaro-strategice, așa cum afirmă P.Poni și D.Dragnev[19].

REPREZENTAREA GRAFICĂ A NUMĂRULUI DE ACTE DOMNEȘTI EMISE ÎN ANII 1590-1699

Dat fiind că răzeșii completau funcții în organele administrației publice locale, județene și centrale profitau de unele privilegii sociale și chiar stimulați cu donații funciare. Însă problema înzăstrării lor cu pământuri poate fi discutabilă din mai multe cauze: până la acest moment nu avem informații documentate(1), din altă parte, în mișcarea proprietății funciare obștești domina autoritar nu fluxul de suprafețe, dar refluxul urmat de procesul incontinuu al descompunerii obștii (2).

Cert însă rămâne faptul că asistăm la faza incipientă de încetățenire a termenului social „răzeș”, a proprietății și dreptului răzeșesc (comparați: **a hărezi=a dona=(hă)răzeși= răzeșie = răzeși?!**) [20]. Termenul dat ca esență include nu numai formalitățile din actele domnești, dar, mai întâi de toate, substraturile constitutive în devernire ale obștii. Așa că satul răzeșesc emană ponderabil unitatea, statornicia și continuitatea proceselor istorice în genere.

În această privință atrag atenție investigațiile istoricului Filip Grecul, unul din puținii medievști sovietici rezonabili. Concluziile sale privind vechimea și calitatea ereditară a proprietății răzeșești din moși-strămoși[21] se pot bucura de originalitate și duritate științifică. Studiile semnate de istoricul basarabean D. Dragnev reconfirmă concluziile lui F. Grecul. Micii proprietari de ocini, afirmă savantul, provin „din perioada de până la constituirea statului”, care funcționau simultan cu ocinele condiționate de obligațiile militare, spre exemplu[22]. Astfel, D. Dragnev nu dezavantajează deloc conceptul istoriografic național. Poziție similară exprimă și în operele scrise pe timpul dictaturii ideologiei sovietice[23].

Pe plan formal există două „tipuri” de obști: situate în zone montane și silvice. În primul caz obștea se prezintă mai conservată, iar în al doilea rămâne desconservată sau aliniată mai activ la relațiile de piață. Însă organizarea internă a ambelor „tipuri” de obști nu diferă, având la bază lor majoritatea absolută a trăsăturilor moștenite din trecut sau acumulate pe parcursul evoluției timpului. Se pare, că de la neînțelegerea acestei situații încep majoritatea divergențelor dintre istorici și juriști. Atunci când specialiștii studiază rădăcinile îndepărtate ale obștilor din Moldova, comunitățile similare din Vrancea, Câmpulung, Putreda sau „roiurile” compacte ale satelor răzeșești pun la temelie aceleași criterii și surse, dar extrag diferite concluzii. Ieșirea din impas poate avea loc numai respectând principiul știrii de cauză și prin aplicarea unei metodologii unice. În rest, orice cercetare și concluzie nu poate corespunde cu adevărul obiectiv.

În satele mai desconservate componentele economice (marca satului, morile, butiquirile, hotarele bătrânilor, stăpânirile longitudinale etc) și tot ce deriva imediat au suportat modificări pre cum ar fi cedări neconținute în fața uzurpatorilor. Anume aici odată cu sec. al XVI-lea are loc constituirea proprietății devălmașe[24] în formă de alod ideal (particular) și extinsă longitudinal[25]. La aceasta trebuie alăturată suma de tradiții și obiceiuri specifice, printre care sunt dreptul răzeșesc, ereditatea pământurilor pe linie ambigenă, obișnuința de a redistribui anual prin rotație a terenurile arabile, instituirea procedurii de vânzare-cumpărare a proprietăților, alegerea

unui Sfat al bătrânilor condus de Jude, reglementarea unor funcții militare[26] etc. În această privință atrag atenție publicațiile lui Andrei Galben[27]. Savantul investighează perioada sec.XVIII-prima jum.a sec.XIX, însă limitele enunțate sunt depășite prin corelarea evoluției satului răzeșesc medieval tardiv și modern cu perioadele anterioare[28]. Și acest autor reconfirmă continuitatea proceselor istorice rurale.

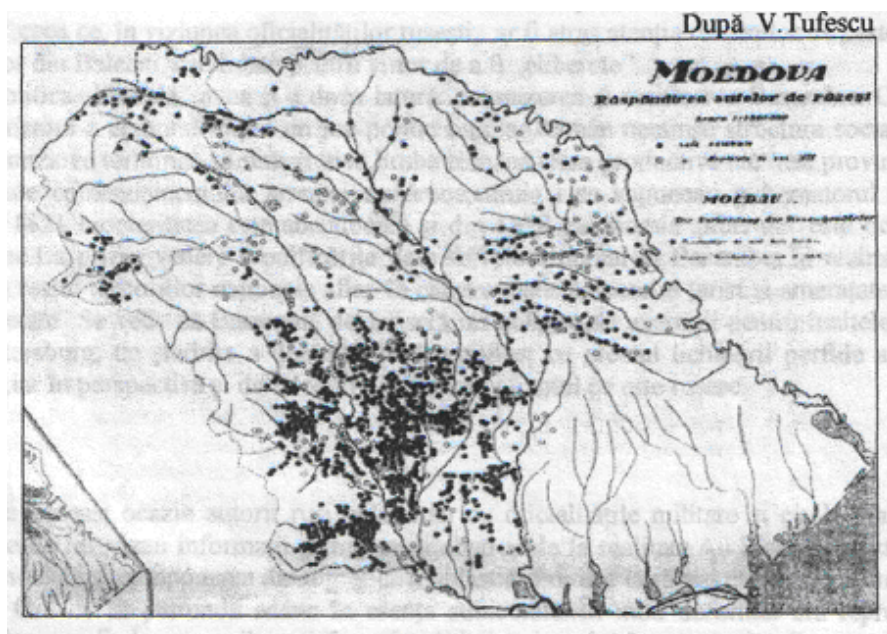
În cazul celui de-al doilea „tip” al obștii (vizual mai conservate) procesele decurg lent. Probabil de aceea o parte din autori nu țin cont de influența factorilor montano-silvici cu influența lor specifică nu numai asupra modului de viață „monoton”, dar și asupra unor caracteristici economico-sociale (felul de ocupații, psihologie mai calmă etc).

Paul Gore s-a referit la satul răzeșesc sub aspect politic. Acest autor, părtăș al conceptului istoriografic național a demonstrat consecințele

negative ale țarismului în satul răzeșesc dintre Prut și Nistru[29]. C.Giuriescu și I. Filitti susțin că răzeșii fac parte din tagma stărilor sociale medievale înzăstrate și provin din boieri.

În felul acesta istoriografia română „veche” a studiat obștea destul de atent și a elaborat cu prioritate tendințele semnificative în evoluția ei de la apariție până în pragul dezolvării. După cel de-al doilea război mondial știința istorică se dezvoltă în direcția editării actelor medievale și scrierii operelor cu mici concesii ideologiei oficiale. Pe la finele anilor cinczeci revine necesitatea de a continua cercetarea obștii răzeșești și moșnene, ținând cont de succesele din trecut. Avem în vedere mai întâi de toate studiile lui H.Ștahl, C.Cihodaru, P.Panaitescu ș.a.

H.Șthal în opera sa fundamentală *Contribuții la studierea satelor devălmașe românești*[30] reafirmă că rădăcinile comunităților trebuie căutate în epoca primitivă (obștea teritorială). Autorul aduce o mulțime de argumente în această privință printre care domină forma de organizare internă a obștii prezentă cu o serie de elemente arhaice. C. Cihodaru susține concluziile lui R.Rosetti, dar surpriza e că spre sec.al XVI fostele moșii boierești, din care provin răzeșii, s-au descompus, iar membrii acestora trec în slujba militară domnească[31]. Ideea aceasta este dezvoltată de către D.Dragnev cu referire la satele răzeșești din județele „de margine” Soroca, Orhei, Lăpușna și Tighina care, după

spusele savantului nostru, formau o centură de securitate militară răsăriteană a Moldovei [32].

Teza dată nu poate fi suspectată nici întrun fel, dar are nevoie de unele precizări. Mai întâi de toate Cihodaru nu-și dezvoltă concluzia orizontală. Din motive neclare dănsul omite realitatea că satele răzeșești sunt plasate nu numai în zonele de frontieră, dar și în cele din centrul al Moldovei. În afară de aceasta, spațiul dintre Prut și Nistru sec. XV-XVI este însușit de stat prin donații funciare atât boierilor, mănăstirilor cât și răzeșilor. În aceeași ordine de idei așezările răzeșești și țărănești alternau pretutindeni, ceea ce nu crează destule premise ca să atestăm numai „colonii de sate răzeșești” specializate exclusiv în obligații militare. Investigațiile noastre a actelor ce se referă la Basarabia de după anexarea din 1812 nu se înscriu în formula dată și de cele mai multe ori coincid cu părerile lui V. Tufescu [33]. Din harta de mai jos (satele atestate până în sec. XVIII sunt remarcate cu puncte, iar dispărute-cu cercuri) se observă că localitățile răzeșești erau situate în zonele centrale și de sus al principalelor fluvii, sectoarele NV, NE și SE nu dispuneau de comunități devălmașe. Cu toate acestea, atașamentul răzeșilor în chestiunile militare nu poate fi contestată. Urmează doar să se stabilească cu precizie dacă această obligație reprezenta o funcție de acoperire a intereselor strategice „marginale” ale statului. În tot cazul, actele medievale nu se exprimă clar în această privință.

P. Panaitescu [34] rămâne fidelă tradiției istoriografice naționale. Însă pe alocuri face concesii ideologiei oficiale. Astfel, prestigiosul istoric exagerează relațiile sociale, existența cărora nu poate fi omisă cu desăvârșire [35]. Studiind competent tema acest autor încearcă să formuleze câteva etape în evoluția obștii răzeșești, ceea ce trebuie de apreciat.

Începând cu sec. XVIII prezența Rusiei în Principate devine o realitate algomanică. În scopuri practice (asigurarea armatelor cu alimente, cazare, furaj etc) autoritățile militare studiau potențialul uman și material din zonele de trecere a trupelor și celor adiacente. Materialele selectate sunt depozitate în fondurile „Arhivele de evidență militară” și ”Armata Moldovenească” a Arhivei Militare Centrale din Federația Rusă. Avem în vedere informațiile oficiale: *Privire asupra Basarabiei* de gen. Kozarovsky, *Note din Basarabia* de gen. Tucikov, *Descrierea militaro-statistică a oblastiei Basarabia* de cpt. Rozelion-Sașalsky ș.a. Sursele acestea furnizează informații sumare și despre satele răzeșești.

O tentativă de a prezenta situația demografică și structura socială a Moldovei aparține recensământului parțial, din 1772-1773 și 1774, care a fost sistematizat și editat prin hărnicia și talentul regretatului istoric Pavel Dumitriu [36]. Materialele includ statistică demografică, referințe la straturile sociale, ocupația băștinașilor, apartenența etnică ș.a. din 2299 de târguri și sate. Calculele noastre arată că răzeșii alcătuiau 24% [37] de la numărul populației investigate. Se pare că procentul dat în raport general este aproape de realitate.

În sec.XIX imperialismul rusesc atinge cote amenițătoare.În cancelariile imperiale sunt elaborate planuri de cuceriri masive. Planul prințului Ciartorijsky (ianuarie 1806), unul din cvele mai agresive proiecte ale țarismului, prevedea mutarea frontierei imperiale pe Dunăre și includerea necondiționată în componența Rusiei a oblastiilor „Olteanskaya”, „Munteanskaya”, „Sobstvenno Moldavskaya” și „Bessarabskaya” [38].Alt fel zis,rușii vroiau să anexeze tot spațiul național al românilor.Însă obțin numai Moldova de Răsărit intitulată din 1813 Basarabia. Țarismul proclamă aici o politica „liberală”,ceea ce, în viziunea oficialităților, ar fi atras atenția românilor de peste Prut și a popoarelor din Balcani, candidate pentru a fi „eliberate” pe parcurs.

Politica „liberală” avea și o a doua latură: colonizarea și rusificarea Basarabiei în perspectivă.Cu această ocazie țarismul a aplicat inițial un joc politic bipolar.Rămâneau neatinsă structura socială,dreptul local,organizarea teritorial-administrativă,limba română,sfera productivă etc.Însă,provincia a fost subalternată comandamentului al Armatei dunărene,căruia i se supuneau guvernatorul militar și civil. Însă, din 1821 intervin modificări esențiale: politica „liberală” este lichidată cu desăvârșire,iar în 1828 a fost suspendat copmplet autonomia. Se vede că Basarabia devine un poligon de exerciții pentru înaltele curți din Sankt-Petersburg, ceea ce repercurtează cu șterbirea demnității naționale a băștinașilor și lichidarea treptate a valorilor autohtone,iar în perspectivă și de înlocuire al acestora cu cele din import.

Imediat după anexare autoritățile țariste au trimis în provincie o serie de funcționari cu scopul de a comenta potențialul economic,structura socială,dreptul local (obiceiurile pământului), demografia,modul de viață etc.Însă descrierile purtau un caracter publicistic și chiar primitiv. Pe deasupra observațiile erau privite în comparație cu realitățile din Rusia.Autorii evidențiau existența în ținut a unei clase distincte cu titlul de răzeși. Însă aceste materiale nu prezintă interes pentru știință.

O careva excepție fac datele statistice demografice. Materialele selectate presupun că în 1812 populația Basarabiei alcătuia cca180-240 de mii de oameni[39].Însă aceste cifre pot fi suspectate deoarece în anii următori avem alte informații: în 1813 au fost atestate 769 de așezări, din care 151 erau sate de răzeși[40] cu 72 286 de gospodării (361 430 locuitori),iar în 1817 - 88 792 gospodării[41] (443 960 oameni), inclusiv 17 792 de gospodării răzeșești (88 960 oameni sau 20%).Toate stările sociale din ținut stăpâneau proprietăți funciare (țarină,imaș și fânaț) egală cu 508 282 falci (1 fâlcie = 14,3 m²), din care răzeșilor le revenea 63 719 falci[42] sau 12,5%. Pentru comparație: în 1816 fondului funciar din jud.Orhei,Iași și Hotin constituia 2 229 060 des inclusiv cel răzeșesc alcătuia 394 387 des[43] sau 17,7%.

Prin urmare,observăm o tendință de scădere evidentă a ponderii răzeșilor în raport cu numărul total al populației din Basarabia. Dacă în 1772-1773,1774 acest indice alcătuia 24%,apoi în 1817 – 20%,iar în 1859 – 14,6%[44]. Asupra fenomenului dat nu a influențat în mod hotărâtor politica țarismului de colonizare a provinciei.Dacă în 1811-1815 sporul populației din Basarabia era de 24,45%,în 1815-1833- 1,43%,1833-1850-

0,16%,iar în 1850-1857 devine negativ[45].Cauza principală ține de procesul descompunerii obștii în urma infiltrării în satul răzeșesc a elementelor alogene.Conform „extractelor” din 1817 în județele Tighina,Codru,Greceni și Ismail răzeșii și proprietățile lor au fost lichidate cu desăvârșire[46] pe fonul general al mișcărilor de trupe străine și a politicii țariste.

În ce privește rădăcinile și caracterul obștii răzeșești autorii exprimau unanim conceptul ocinal[47]. Apea către mijl. sec.XIX –înc.sec.XX sunt editate o serie de lucrări calitative semnate de cunoscutul statist A.Skalkovsky[48], juriștii M. Șimanovsky[49], A.Egunov[50], M. Ravvici[51], omul cult basarabean L.Casso[52] ș.a. Remarcăm în mod special meritele juriștilor pentru înaltul profesionalism și nu în ultimul rând pentru comentarea dreptului răzeșesc în genere,arătând unitatea celor două maluri ale Prutului.În mod implicit au remarcat rădăcinile romane și bizantine ale dreptului răzeșesc.

Istoriografia sovietică inițial recurge la plagierea viziunilor exprimate autorii ruși din sec.al XIX-lea.Pe deasupra informațiile erau canonizate în spiritul ideologiei oficiale,având la baza conceptul marxist despre lupta de clasă. În așa fel istoricii au bănuțit exploatarea socială și în satele răzeșești[53],ceea ce nu putea să aibă loc din simplul motiv că răzeșii stăpâneau proprietăți,inclusiv și funciare.Concluzia dată a rezultat cu o altă aberație – introducerea în circuit a unei sintagme sincrete numită ”țărani-răzeși”.Această invenție a calamniat cercetarea problemei.Dorința istoriografiei sovietice de a ieși din cadrul succeselor incontestabile ale istoriografiei naționale românești a finalizat cu elaborarea în anii șaizeci-șaptezeci ai sec.XX a teoriei noi bazată pe ideea „anticontinuității”,care a afectat nu numai obștea,dar și tipologia feudalismului moldovenesc.

„Anticontinuitatea” avea ca punct de pornire ideea despre dependența „feroce”otomană,care în realitate contura numai relații vasalo-suzerane tipice epocii medievale.Istoricii sovietici au agravat cazul,racordându-se la geopolitica agresivă a țarismului. Pe acest fon plăsmuit și antiștiințific a fost elaborată teza precum că relațiile valaho-otomane au influențat negativ asupra tipologiei feudalismului moldovenesc și acesta a evoluat din forma lui inițială privat-ocinală la unul de stat[54] confortabil Porții Otomane.

Concomitent,sușțin istoricii sovietici, are loc și o redresare structurală a obștii sătești (volohe). Aceasta din sec.XV este absorbită de proprietatea ocinală feudală[55].Condiția dată a emanat apariția unei neoplasme,în care domina legislația voievodală. Din sec.XVII, pe parcursul a două-trei generații[56], constată dâșșii, s-a obținut un alt „țesut” ocinal[57] intitulat „comunitatea rurală răzeșească”.Pentru a-și convinge adeptii a fost găsit și un „conflict” din interiorul istoriografiei românești între părtașii teoriilor fiefale și a celei comunitare,care formula „două tendințe” diametral opuse[58] și,deci,antagoniste.Arsenalul invențiilor este complat prin suprimația vităritului asupra agriculturii în structura economiei agrare moldovenești[59],ceea ce

corelează cu teoria imigraționistă rossleriană. Inepțiile au urmărit un singur scop – crearea artificială a două popoare estromanice, unul fiind moldovenii, un produs raportat la interesele politice ale rușilor, iar altul – românii aflați în opoziție permanentă.

Invențiile istoriografice sovietice s-au dovedit a fi nu numai ideologizate, vulnerabile și controversate, dar și deosebit de grave pentru întreaga istorie națională. Într-un caz romanizarea este recunoscută „definitivă și multiplanică” [60], iar în altul anatemizată [61]. Eronată apare intenția de a suplini presupusul „vacuum demografic” după evacuarea lui Aurelianus. Acesta ar fi fost compensat de migrațiile slavilor [62], iar în sec. XI-XII s-ar fi produs simbioza slavo-romanică rezultată cu „etnogeneza volohilor” și ulterior al „moldovenilor” [63] – profitanți ai „dreptului voloh” și a „obștii volohe” [64], din care s-a desprins obștea și dreptul răzeșesc. Asistăm la fabricarea unui nou popor separat de la romanici/vlahi(români)/români care în sec. X ar fi fost incluși „definitiv în componența Rusiei Kievene” [65]. Ieșirea Moldovei de sub tutela Haliciului, un alt „suveran” al teritoriilor moldovene, a avut loc între 1240-1242 cu ocazia invaziilor mongolo-tatare [66]. Exercițiile istoricilor sovietici, după cum se vede, falsifică istoria românilor în genere.

Inițiativa neroziilor îi aparține acad. N.S. Derjavin. Inspirat de năvălirea din iunie 1940 acesta publică un material intitulat „Provenirea poporului moldovenesc”, prin care își informează cititorul că Dacia sub aspect demografic reprezenta „un tip protoslav, la care trebuie atribuiți... și dacii cu geții” [67], iar românii colonizează teritoriile Daciei abea în sec. VIII [68]. După Derjavin spațiul din jurul Carpaților de la Nistru până la Tisa, Dunăre și Marea Neagră aparține Rusiei încă din antichitate. Cu trei decenii mai târziu un grup de istorici sovietici extrag o altă concluzie ciudată: „Dacă în cultura balcano-dunăreană existența elementului slav nu provoacă nici o îndoială, apoi prezența elementului estromanice pe teritoriul Moldovei nu are acoperire științifică” [69].

Autorii sovietici mai prudenți resping postulatele false, susținând ideea continuității românilor. După cucerirea Daciei pământurile arabile au trecut în posesia „*praedium populi Romani*” [70], iar obștea a fost adaptată la interesele fiscale romane [71]. Deci, în versiunea lor, romanii nu au lichidat obștea sătească, păstrând „straturile autohtone ale populației sătești, care trăiau în baza obiceiurilor moștenite, cu precădere în zonele îndepărtate de la marile centre” [72]. După evacuarea lui Aurelianus obștile au rămas să funcționeze, fiind *principală formă de organizare a populației rurale* [73], din care eventual se va desprinde orânduirea feudală.

Întreaga epocă medievală menține formele de organizare tradiționale. Obște își păstrează structurile sale strict interne, inclusiv și diferențierea socială. Până și documentele sec. XIX reflectă această situație. Un raport al administrației basarabene către către autoritatea ținutală Rusia Nouă și Basarabia din 17 februarie 1833 constată nu fără sens că răzeșii „provin din oameni simpli, uneori mazâli, uneori confesori, iar alții din nobili” [74] și chiar negustori [75]. Informații similare sunt destul de multe, totalitatea cărora denotă statutul obișnuit al vieții comunităților răzeșești. Aceiași stare de lucruri

constată actele domnești de felul „**Dima cu răzeșii săi**” au ridicat pâră[76] în 1590, noiembrie, 10 și Petru vv întărește mănăstirii Pobrata hotarele satelor Mereni și Dobrușa, atingând hotarele satelor Petecica, Răcești, Zahorna, Cotujeni, Pistruicul hotărnicite de sluga domnului Belici. Este exprimată o situație când un sat are un răzeși „principal” înstărit, ceea ce reflectă polimorfia structurii sociale a obștii sătești moștenite, probabil, încă din obștile teritoriale. Desigur, odată cu mersul istoric răzeșii au suportat presiuni din exterior. Pretendenți la stăpânirile funciare comunale prin dobândirea statutului de corezeși și, deci, a drepturilor de membru plenipotențiar ai obștilor puteau fi elementele nerăzeșești înstărite, funcționarii publici, mănăstirile etc. Însă acestea exploatau felul de organizare a obștii și dreptul răzeșesc, obținând pe parcurs prioritățile dorite.

Oricum, obștea răzeșească reprezintă o continuitate de organizare tipică care au funcționat permanent în spațiul de trai al românilor din cele mai vechi timpuri. Nu pot fi îndreptățite tentativele de a întrerupe procesele de aici sau de a produce un nou substrat („țesut”) sau alcătuință socială. Diferențierea socială și descompunerea neîntreruptă a obștilor finalizate cu dominația proprietății individuale[77] și dispariția definitivă a acestei orânduirii trebuie privite sub unghiul de vedere al dezvoltării societății umane în genere, iar concret - ca product al relațiilor burgheze.

Astfel, satul răzeșesc reprezintă un etalon al felului de organizare al societății medievale moldovenești bazate pe principiile continuității. Pe acest fon „restructurarea tipologică” a feudalismului moldovenesc își pierde valoarea istorică, iar obștea răzeșească trebuie scoasă de sub influență ideologică și intereselor geopolitice și trecută în conceptul istoriografic național formulat pe parcursul ultimilor două-trei secole.

Note:

1. Dimitrie Cantemir, Descrierea Moldovei, București, 1965, p.214
2. A.D.Xenopol, Istoria românilor din Dacia Traiană, vol.II, București, 1986, p.365; N.Iorga, Constatări istorice cu privire la viața agrară a românilor, București, 1908, p.15-16
3. A se vedea: Al.Zub, A.D.Xenopol – orizont bibliografic și documentalist, în „A.D.Xenopol..Studii privitoare la viața și opera sa”. Coordonatori I.Boicu și Al.Zub. Ed.Acad.Române, București, 1972, p.21
4. A.D.Xenopol, op.cit., p.364
5. Ibidem., p.365
6. Radu Rosetti, Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova, București, 1907 pp.169-170
7. Ibidem, p.170
8. Ibidem, p.169
9. Idem
10. Titu Călinescu, Câteva cuvinte despre originea moșnenilor și răzeșilor, București, 1908, pp. 6-13 ș.a
11. Sebastian Radovici, Moșnenii și răzeșii. Originea și caracterele juridice ale proprietății lor, București, 1908, pp.1-22 ș.a. Radovici afirmă că răzeșii pentru anumite servicii primeau de la domnitori moșii. Un document - citat din 1432 stipulează că Ilie și Ștefan vv dau lui Pan Moisa un sat ca răsplată pentru servicii (p.38). În 1446 Ștefan vv hărezește lui Ostapco Ogorlicu un sat pe Răut (p.40)
12. Titu Călinescu, op.cit., p.33
13. Ibidem, p.59
14. S.Radovici, p.38-39
15. Ю.К.Колосовская. О романизации Дакии, în rev. «Вестник Древней истории», nr.1/1957, p.82
16. Л.Л.Полевой.Ранефеодальная Молдавия. „Știința”, Chișinău, 1985, pp.107-108

17. Arhiva Națională a RM, fond.6, inv.2,dos.408, f.73. Sușkov,membru al Consiliului Suprem al Basarabiei în Delațiunea sa din 27 martie 1827 recomandă contelui Palen,șef al Basarabiei să se formeze un organ special pentru reglamentarea litigiilor dintre răzeși și vecinii lor în conformitate cu actele medievale (Ibidem,f.f. 69-73)
18. Catalogul Documentelor Moldovenești, vol.1-4, București, 1957-1970.Calculule aparțin autorului.
19. P.Poni,Statistica răzeșilor, București, 1921, p.30. Acest autor citează o Carte Domnească a vv Gr. Calimah din 1767 în care se indică la funcția răzeșilor ca „strajă țării”; [D.Dragnev], Politica lui Ștefan cel Mare în ținuturile de est („de margine”) ale Moldovei, în Demir Dragnev,Igor Cașu,Emil Dragnev,Virgil Pâslariuc, Ștefan cel Mare și Sfânt în contextul epocii sale și a posterității, Civitas, Chișinău, 2004, pp.39-46
20. În literatura istorică, filologică și juridică etimologia noțiunii de „răzeși” se explică în mod diferit. Autorii extrag acest cuvânt din slavonă (ръзатъ), latină (haeredes), maghiară,poloneză, turanică etc. Oricum, din punct de vedere morfologic cel mai real este proveniența slavonă. Comparați: hărăzi, hărăzesc,hărăzire (slav. харизать)
21. A se vedea: Ф.А.Грекул. К вопросу о дедичах-резешах и резешском землевладении в Молдавии, în «Славяне в эпоху феодализма». К столетию акад.В.И.Пичеты. Наука, Москва, 1978, p. 198
22. [D.Dragnev], op.cit., p.41
23. A se vedea: Д.М.Драгнев.Сельское хозяйство феодальной Молдавии *конец ХУП-нач.ХIХ в. Știința, Chișinău,1975
24. Demir Dragnev,op.cit.,p.43
25. Proprietatea funciară răzeșească include suprafețe arabile,pășune,toloace,păduri,ape,locuri inutilizabile. Membrii obștii moșteneau cota-parte din fiecare suprafață.Astfel,un o stăpânire cu o lățime de parmaci,palme,coturi reprezenta o fâșie întinsă pe o lungime de câțiva km.Conform dreptului răzeșesc proprietatea purta un caracter ideal (conservat) cu tendințe spre întărirea stăpânirii reale (desconservate) (A se vedea: Я.С.Гросул,В.М.Драгнев и П.В.Советов. Основные этапы развития и разложения резешского землевладения в Молдавии.К истории земельных правоотношений. în «Учен.зап.Кишинев.универ.», vol. 79, 1965, p.171 ș.a.).De obicei primăvara membrii obștii ieșeau pe moșie și stabileau locul de stăpânire pe un an pentru fiecare copârtaș,iar ca să „țină minte” i se aplica o palmă violentă la braț. Însă măsurile preventive nu rezultau de fiecare dată cu instalarea liniștii între vecini,căci unii mutau voluntar țăruișii,ceea ce provoca conflicte și dezbateri judiciare de lungă durată.
26. Ștefan Ștefănescu, op.cit., p.28
27. A.Galben, Din „obiceiul pământului” al Moldovei feudale (sec.XVIII-prima jumătate a sec.XIX), „Știința, Chișinău,1986, pp. 45-64 ș.a.
28. Din motive inexplicabile A.Galben nu diferențiază noțiunile de țaran,răzeși și corăzeș (exemplu: p.45). Țăranii nu stăpâneau proprietate funciară,în schimb erau liberi social.Răzeșii stăpâneau ideal suprafețe de pământ arabile și nearabile și în comun celelalte proprietăți (mori,crâșme etc).Corăzeșii reprezentau elemente sociale infiltrate în satul răzeșesc prin căsătorii cu unul din membrii obștii (profitau de dreptul ereditar și al femeilor),obținerea confirmărilor false al „membrității”obștii date,uz de serviciu,șantajuri etc.
29. P.Gore,Răzeșii, în “Viața Românească”. Revistă literară și științifică, 3/1920, XII, mai, Iași,1920, pp.406-416. Ф.Маршалковский.Политика русского правительства по отношению к резешам Бессарабии в дореформенный период, în «Социально-экономическое развитие Бессарабии в ХIХ в.». Вопросы истории. Межвузовский сборник, „Știința”, Chișinău, 1977, pp-59-74;
30. Н.Н.Șthal,Contribuții la studierea satelor devălmașe românești, vv.1-3, București,1958-1965
31. С.Сihodaru, Câteva constatări în legătură cu proprietatea feudală și situația țărănimii în Moldova în a doua jumătate a sec.al XV-lea, în „Studii și cercetări științifice”,Istorie,Iași, an.XII, 1961, p.31-66
32. Ibidem,p.41
33. Victor Tufescu,Răspândirea satelor răzeșești, în „Arhivele Basarabiei, anul VI, nr.1,1934, pp.18-23
34. P.P.Panaitescu,Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova, București, 1964
35. A se vedea: Л.Б.Алиев. Проблемы сельской общины в классовых обществах, în rev. «Вопросы истории», 2/1977, pp. 98-110; Ф.Л.Шапиро. Проблемы генезиса и характера русской общины в свете новых изысканий советских историков, în «Ежегодник по аграрной истории», Вологда (Rusia), 1976, pp-44-46. F.Șapiro se referă la răzeși prin prisma obștii rusești. Cu toate că între cele două tipuri de obști există diferențe principiale rădăcinile îndepărtate au supăortat indiscutabil similitudini.
36. Moldova în epoca feudalismului,vol.VII,partea I,Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774 de P.Dumitriu, Editura „Știința”,Chișinău,1975, 606 p. (În grafie rusească). Numele de familie în versiune sovietică era falsificat. În anii nouăzeci ai sec.XX istoricul revine la numele de familie original: Dmitriev în Dumitriu, contribuind și pe această cale la reîntronarea conștiinței naționale a românilor basarabeni, din care a făcut parte.
37. Ф.Я.Маршалковский, М.П.Мунтян. Резешы Молдавии (конец ХУШ-сер.ХIХ вв.) Știința, Chișinău,1983, p.18. S-a calculat cu media de 5 persoane la o gospodărie.

38. Zapiska lui Adam Cartoryjsky din 11/23 ianuarie 1806, în «Сборникъ Императорского Русского историческаго Общества», vol. 82, Sankt-Petersburg, 1892, p.254
39. А.Защукъ. Статистика и этнография Бессарабской области în „Зап.Одес.общ.ист. и древн.», tom. V, Odesa, 1867, p.493; Л.С.Берг. Бессарабия. Страна-люди-хозяйство. Sanct-Petersburg, 1918, p.64; История Молдавии. Том 1. Chişinău, 1951, p.346;
40. Arhiva Națională a Republicii Moldova, fond.5, reg.2, dos.3, ff.20-23, 38-39, 43-45, 52-58.
41. Роспись землевладѣнія и сословнаго строя населенія Бессарабіи по даннымъ переписи 1817 года, în «Труды Бессарабской губернской Ученой архивной комиссіи. Томъ третій. Под ред. И.Н.Халиппы, Chişinău, 1907, pp.8-220. Calculele aparțin aut. Statistica nu include jud. Iași.
42. Ibidem
43. А.А.Скальковскій. Что такое Бессарабія. Manuscris, în Arhiva Statului din Odesa, fond 144, reg.1, dos.19, ff.8-9 și viceversa. Calculele aparțin aut. (1 des.= 0,65 ha).
44. А se vedea: Ф.Маршалковский, М.Мунтян, op.cit., p.18
45. Ibidem
46. И.Н.Халиппа. Роспись землевладѣнія и сословнаго строя населенія Бессарабіи по дпннымъ переписи 1817 года. în „ Труды Бессарабской губернской Ученой Архивной Комиссіи”. Томъ III. Кишиневъ, 1907, с.174-220
47. П.Свиньин. Описаніи Бессарабской области въ 1816 году, în «Зап.Одѣс.общ.ист.и дрѣвн.», Odesa, 1856; Ф.Ф.Вигель. Замечанія по нынѣшнему состоянію Бессарабіи, Moskova, 1923 ș.a.
48. А.А.Скальковскій. Историческое ввѣденіе въ статистическое описаніе Бессарабской области, în «Журналь Мініст.Внутр.Дѣл», XIII/1946; Idem. Опытъ статистическаго описанія Новоросіиискаго краія. Odesa, 1850 etc.
49. М.В.Шимановскій. О рѣзешахъ и рѣзешскомъ владѣніи, Odesa, 1898; Idem, О рѣзешахъ, Odesa, 1899
50. А.Н.Егуновъ. Сборникъ мѣстныхъ въ Бессарабіи узаконѣній по прѣдмтамъ гражданскаго права. Chişinău, 1869; Idem. Мѣстные гражданскіе законы Бессарабіи, Sankt-Petercburg, 1881
51. М.В.Раввич. Сборникъ сенатскихъ разъясненій по вопросамъ изъ мѣстныхъ законовъ Бессарабіи, Chişinău, 1893
52. Л.А.Кассо. Византійское право в Бессарабіи, Moskova, 1907
53. История Молдавии, том 1. Chişinău, 1951, pp.176-180
54. П.В.Советов. Исследования, pp.350-455 ș.a.
55. Ibidem, p.85
56. А se vedea. Д.М.Драгнев и П.В.Советов. Перестройка структуры землевладения в Молдавии ХУ-ХУШ вв., în rev. «История СССР», 1/1968, pp.70-92
57. П.В.Советов. Исследования по истории феодализма. Том 1 (Очерки истории землевладения в ХУ-ХУШ вв.), Știința, 1972 (În continuare: П.В.Советов. Исследования), pp.112-113
58. Ibidem, pp.52-53
59. История народного хозяйства Молдавской ССС (с древнейших времѣн до 1812 г.), Chişinău, 1976, p.147-161 (În continuare: История народного хозяйства Молдавской ССР)
60. История народного хозяйства Молдавской ССР, p.37
61. Ibidem, p.38
62. Ibidem, pp.40-56
63. Ibidem, p.57
64. Ibidem, pp.59-60. Către sec.XV obștea volohă a fost înghițită de proprietatea feudală (П.В.Советов. Исследования, p.85)
65. История Молдавии, vol.I, Chişinău, 1951, p.57
66. История народного хозяйства Молдавской ССР, p.62
67. Акад.Н.С.Державин. Происхождение молдавскаго народа, în rev. «Советская наука», 12/1940, p.4
68. Ibidem, p.14
69. Н.А.Мохов, В.С.Зеленчук, П.В.Советов. Итоги и иперспективы работы Научнаго Совета по проблеме «Славяно-волошские связи и происхождение молдавской народности», în Culegerea de articole «Славяно-волошские связи», Știința, Chişinău, 1978, p.6
70. А se vedea, spre ex.: А.Д.Дмитриев. Падение Дакии, în rev. «Вестник древней истории» (în continuare VDI), 1/1949, pp.76-85
71. Ю.К.Колосовская. Op.cit., p.82
72. Ibidem. А se vedea și: Н.Ф.Чаплыгина. Ареал романизации и проблема античнаго наследія в истории Молдавии, în „Молдавский феодализм. Общее и особенное. Chişinău, Știința, 1991, p.22
73. Ștefan Ștefănescu, Istoria medie a României, București, 1991, p.27
74. Arhiva Regională de Stat Odesa, fond.1, inv.249, dos.153, f.47v

75. Arhiva Națională a RM, fond. 6, inv.2, dos.408, f.71

76. Catalogul Documentelor Moldovenești, v.1, 1387-1620, București, 1957, p.212, doc.860 (În continuare: CDM)

77. Arhiva Națională a RM, fond.5, inv.3, dos.170, f.2. Arhivele depozitează un număr impresionant de acte care demonstrează individualizarea proprietății obștești. Un document din mai 1818, spre exemplu, ne informează că răzeșii satelor Teleșeuca, Sămănachi, Părlîța și Românești din jud.Orhei până la 1815 “au avut stăpânire devălmașă (cu Ioan Sicoraș), iar din acel timp și-a dat samovolnic cota-parte” unui arendaș și mai intenționează să “acapareze și părțile noastre”.